

Hunka, Ján

Historický význam nálezov mincí zo slovenských hradov

Archaeologia historica. 2002, vol. 27, iss. [1], pp. 669-676

ISBN 80-7275-031-3

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140492>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Historický význam nálezov mincí zo slovenských hradov

JÁN HUNKA

Už od vytvorenia hradnej sústavy na území dnešného Slovenska (na prelome 11.–12. stor.) sa hrady stali jedným z najdôležitejších reprezentantov štátnej správy, prvkami štátnej obrany, miestami vyberania poddanských dávok, relatívne nedobytnými skladiskami tovarov, obchodno-remeselníckymi centrami, strediskami tzv. dvorskej kultúry vyšších a stredných vrstiev stredovekej feudálnej spoločnosti. Ich politický, kultúrny a iný celospoločenský význam je zhodnotený v každej súbornejšej práci o slovenských hradoch (Fialová–Fiala 1966; Pison 1973; Slivka–Vallašek 1991). Takisto je pomerne podrobne prezentovaná materiálna kultúra ľudí žijúcich po stáročia v týchto pevnostných objektoch. Výsledky ich výskumov publikuje napr. už uvedená práca M. Slivku a A. Vallaška (1991, 61–77, kde je zoznam i početnej literatúry o jednotlivých výskumoch), podrobnejšie o materiálnej kultúre na stredovekom hrade pojednáva tiež práca T. Durdíka (2000, 26–44).

Jednou z významných skupín materiálnej kultúry objavovanej počas archeologických výskumov hradov sú nálezy mincí. V mojom príspevku podávam prehľad najdôležitejších nálezov mincí, prostredníctvom ktorých sa dajú sledovať nielen politické a vojenské osudy hradov, čiastočne i životné osudy ich obyvateľov, resp. hospodársko-spoločenský dosah hradov na blízke a vzdialenejšie okolie.

Nálezy mincí z čias vlády Arpádovcov (1001–1301)

Najstaršie stredoveké mince sa zaznamenali na hradoch Bratislava, Devín, Trenčín (Nešporová 1978, 217–223; Nálezy 4, č. 194 a 196). Jedná sa o mince využité v rámci tzv. obolu mŕtvych ako náhrada pri pohreboch za iné obetiny. Väčšinou sú to razby prvých uhorských panovníkov, hlavne Bela I., Šalamúna, Ladislava I., Kolomana, teda zo 40. rokov 11. stor. až z prelomu 11. a 12. stor. Sú to podobné razby aké sa použili na desiatkach prikostolných cintorínov v prostredí neopevnených sídlisk. Význam uvedených mincí spočíva predovšetkým v ich datovacej funkcii keď poukazujú na približné obdobie kedy bol ten-ktorý mŕtvy pochovaný do zeme. Súčasne potvrdzujú aj využívanie priestoru už jestvujúcich hradov. Sú však i dokladom o spoločenskom postavení jednotlivých pochovaných ľudí, lebo je nutné predpokladať, že pochovaní museli byť za svojho života určite bohatší a tým aj vyššie spoločensky postavení ako masa pospolitého dedinského ľudu. V prípade hradu Devín razby Bela I. a Šalamúna môžu byť dokladom o bojových akciách oboch uvedených panovníkov, ktoré sú známe z historickej spisby, takisto i skutočnosti, že sa devínsky hrad stal po r. 1073 jedným zo sídiel Šalamúna. Výnimočným nálezom z hradu Bratislava je nizozemský denár grófa Otta († 1119). V strednej Európe je len niekoľko nálezov mincí podobného typu (napr. v Prahe, Nemecku), všetky sa považujú za výrazný doklad diaľkových obchodných kontaktov. V prípade Bratislavského hradu sa minca našla v priestore kapitulnej stavby. Určite poukazuje na dosiaľ neznáme nizozemsko-uhorské kontakty prostredníctvom cirkevných rádov, či predstaviteľov vyššej šlachty.

Predbežne sú na lokalitách s hradmi veľmi slabo zastúpené nálezy mincí zo záveru 12. stor. a I. tretiny 13. stor., ktoré sa viacej koncentrujú v mestskom a dedinskom prostredí. Pretože v danej dobe sa v Uhorsku vyrábali už len denáre nie veľmi dobrej akosti, pravdepodobne by sa jednalo o nálezy rakúskych strieborných fenigov. Oproti Maďarsku, kde existuje niekoľko desiatok nálezov uhorských brakteátov, rakúskych a friesachských feni-

gov ukrytých v 40-tych rokoch 13. stor. (tiež sú z dedinského prostredia) napr. nie je možné vystopovať vpád mongolských a tatárskych vojsk v r. 1241–1242. Na Slovensku je možné s vpádom Tatárov hádam spájať iba poklady mincí a nerazeneho striebra z Krupiny (Nálezy 2, č. 56) a Trnavy (Nálezy 4, č. 227).

Nálezy mincí z obdobia od vpádu Tatárov až do začiatku 70. rokov 13. stor. treba vyhodnocovať v dvoch rovinách. Prvá skupina mincí je určite dokladom diaľkových, resp. bližších obchodných kontaktov. Druhá skupina nálezov mincí poukazuje na pozíciu hradov ležiacich najmä na západnom Slovensku koncom 13. stor. počas výbojov českých a rakúskych vojsk za Přemysla Ottakara II. v r. 1271–1273. V rámci prvej skupiny mincí treba z viacerých nálezísk s rakúskymi mincami, ktoré boli v danej dobe hlavným prostriedkom platieb používaným na juhozápadnom a strednom Slovensku (Hunka 1996, 140–141) uviesť napr. objav malého pokladu 32 mincí, prsteňa a koráliku z hradu Devín. Celok bol ukrytý do zeme asi v r. 1246–1251 (Nálezy 4, č. 229). Z dedinského prostredia sú takéto nálezy známe z Kopčian, Galanty (Hunka 1996, 140, č. 40 a 43). K výnimočným nálezom patrí i objav z hradu Šintava, kde sa našiel dolnobavorský fenig Henricha I. z r. 1253–1290 (Nálezy 4, č. 243). Druhý významný nález pochádza z hradu Veľký Šariš, kde sa pri výskume získal denár lotrinského vojvodu Ferryho III. (1251–1303; Nálezy 4, č. D 13) asi zo 70-tych rokov 13. stor. Daná razba je v prostredí celej strednej Európy veľmi vzácna. K prenosu mince na naše územie došlo v čase posledných krížových výprav rádoými bojovníkmi, alebo sa na jej prinesení podieľali osobné kontakty niektorého príslušníka uhorskej a cudzej vysokej šľachty.

Podobne ako v prípade vpádu Tatárov je pomerne problematické dokladať nálezmi mincí i vpád česko-rakúskych vojsk Přemysla Ottakara II. na juhozápadné Slovensko. Dané vpády sa odohrali v r. 1271–1273 a to hlavne na území medzi Bratislavou, Trnavou a Nitrou. Z prostredia hradov nepoznáme mincový nález, ktorý by sa dal priamo stotožniť s týmto vpádom, hoci drobných mincí, hlavne rakúskych fenigov sa na hradoch našlo viacero – napr. v Nitre fenig Přemysla Ottakara II. (Hunka 1996, 139, č. 28). Z prostredia menších sídlisk, ktoré mali vlastné opevnenie na vpád možno poukazujú poklady z Rišňoviec pri Nitre (2 350 strieborných brakteátov, Hunka 1996, 140, č. 44) a Krupiny (vyše 650 uhorských a rakúskych mincí, Hunka 1996, s. 141, č. 45). Oba boli ukryté asi v r. 1271–1272. K nim možno pripojiť i početné nálezy mincí Přemysla Ottakara II. z miest Nitra, Bratislava (Nálezy 2, č. 97 a Nálezy 4, č. 241), ktoré dokladajú, že vpád přemyslových vojsk viacej poničil hradbami opevnené, či len ľahšou obrannou konštrukciou chránené mestá ako dobre fortifikačne zaistené kráľovské hrady.

Z popřemyslovskeho obdobia, t. j. z rokov 1275–1301 pochádza dosť výrazné množstvo mincových nálezov. Viaceré z nich sú aj z prostredia hradov. Ojedinelé mince, rakúske fenigy Albrechta I., pochádzajú napr. z Banskej Štiavnice a Bratislavy (Hunka 1996, 138–139, č. 2, 7). Poklady, či len väčšie súbory mincí sa získali pri výskume Pustého hradu nad Zvolenom (Hanuliak–Hunka 2000) a výskumom malej pevnosti (?) na vrchu Železník nad Doľanmi pri Trnave (ústna informácia K. Práška a Z. Farkaša). V podstate oba uvedené súbory dokladajú nielen feudálnu anarchiu, ktorá v Uhorsku zavládla po smrti Bela IV. a Štefana V., ale aj rozhárané menové a hospodárske pomery v r. 1272–1301, ktoré neraz vyústili do nelegálnej výroby falošných mincí. Na Pustom hrade sa získalo viac než 75 mincových kotúčikov, na niektorých z nich boli vyrazené napodobeniny mincí Ladislava IV. a súdobých rakúskych fenigov. Dieňňa fungovala tesne do nástupu vlády Karola Róberta z Anjou (okolo r. 1308). Oveľa zaujímavejší je materiál z vrchu Železník. Podľa výskumu tu bola asi zrubová stavba, v ktorej blízkosti sa falšovali fenigy zo záveru 13. stor. (celkove sa zachovalo asi tisíc predmetov). Je tu zachovaný celý výrobný proces, od výroby kotúčikov na mince až po ich razbu. Podľa nálezov milárií bol daný objekt zlikvidovaný vojensky koncom 13. storočia.

Nálezby mincí z čias Anjouovcov (1308–1395)

Z čias vlády Anjouovcov možno taktiež poukázať na viaceré významné nálezby ich mincí. Výrazným dokladom o hospodárskom a finančnom záujme panovníka Karola Róberta z Anjou a kráľovskej komory na ťažbe strieborných a zlatých rúd v Banskej Štiavnici a blízkom okolí dokladajú pomerne početné nálezby mincí z banskoštiavnického Starého mesta – Glanzenbergu (denár Karola Róberta, rakúske fenigy z prelomu 13. a 14. storočia, viacero pražských grošov Václava II., *Nálezby mincí na Slovensku IV.*, 240, 337). V areáli tohto hradu sa objavil i veľmi vzácny počítací žetón vyrobený Lombardanmi pravdepodobne v Benátkach alebo Janove okolo r. 1450–1500 (tamže č. 337). Lombardania tu už minimálne od 1. tretiny 14. storočia kontrolovali ťažbu drahých kovov, zabezpečovali ich spracovanie na polotovary a ich expedíciu do kráľovských mincovní, či na iné miesta ďalšieho určenia.

Dobu vlády Karola Róberta však dokladajú aj ďalšie mincové nálezby. Predpokladám, že tieto nálezby – poklady mincí boli ukryté do bezpečných schránok v dôsledku vojnových udalostí počas 1. tretiny vlády tohto panovníka. Bolo to obdobie tvrdých konfrontácií medzi pomerne mladým ambicióznym panovníkom neuhorského pôvodu, ktorý chcel Uhorsko stabilizovať nielen po stránke politickej ale hlavne hospodárskej a už politicky skúseným predstaviteľom jedného z domácich najvýznamnejších rodov Matúšom Čákom Trenčianskym. Ako je všeobecne známe, vojny medzi oboma protivníkmi trvali približne od r. 1308 až do Čákovej smrti v r. 1321. Aj keď väčšina mincových nálezov cca z rokov 1308–1330 nepochádza priamo z hradov, resp. iných pevností, lebo boli najčastejšie zakopávané v prostredí neopevnených, resp. ľahko opevnených sídlisk, domnievam sa, že väčšina z nich dokladá vyššie uvedené vzájomné politické a vojenské zápasy. Veď v množstve sídlisk, ktoré boli oficiálne bez vojenského opevnenia sídlili v opevnených hrádkoch, tvrdiach predstaviteľa strednej a nižšej šľachty. V nejednom prípade sa členovia jednotlivých rodov rozdelili podľa presvedčenia do oboch táborov a pritom neraz dochádzalo k vzájomnému napádaniu, okrádaniu svojich príbuzných či najbližších susedov, dokonca aj k vraždám. Preto nie je možné sa čudovať, že daná situácia sa odzrkadľuje v ukrývaní rôznych cenností, medzi inými i pokladov mincí. Čo sa týka hradov, uvediem aspoň tri príklady: 1. pri výskume hradu v Šintave sa v r. 1988 objavil malý súbor 19 strieborných uhorských a rakúskych mincí (*Nálezby 4*, č. 254) pôvodne patriaci asi niektorému zo služobníkov hradu. 2. oveľa markantnejším dokladom je poklad cca 828 českých pražských grošov Václava II. (101 ks) a rakúskych fenigov Přemysla Ottakara II. až Fridricha Pekného, ktorý sa našiel v obci Zemianske Lieskové, ležiacej 11 km od Trenčína (Hunka 2000, 9–12; *Nálezby 4*, č. 253). Domnievam sa, že daný nález bol ukrytý počas najsilnejšieho útoku vojsk Karola Róberta z Anjou na sídlo jeho protivníka Matúša Čáka Trenčianskeho. Od 13. júla 1321 bol hrad v Trenčíne, napriek tomu že Matúš Čák zomrel už 18. marca 1321 obklúčený kráľovskými vojskami. Na obliehaní sa zúčastnil i sám panovník Karol Róbert. Hrad bol v období medzi 13. a 24. júlom dobytý a prevzatý do kráľovskej správy (Brunovský–Fiala–Nešporová–Šišmiš 1991, 39). Je viac než pravdepodobné, že pôvodný majiteľ zemiansko-lieskovského pokladu, ktorý asi prišiel na Slovensko z česko-rakúskej oblasti mienil pokračovať v ceste po Považí, ale vojnové udalosti z r. 1321 mu jeho plány výrazne prekazili. Majiteľ mincí bol buď zabitý, alebo musel zo Slovenska utiecť a už sa nemohol k svojmu ukrytému majetku vrátiť aby si ho opätovne vyzdvihol. 3. ďalší príklad je z Nitry. Pravdepodobne niekde v priestore Horného mesta, resp. hradu, sa objavil jeden z najväčších stredovekých slovenských nálezov mincí. V poklade, ukrytom asi v r. 1320 bolo 2.512 mincí – jeden denár Ondreja III. a rakúske fenigy z r. 1236–1320 (Hunka 1996, 141, č. 52). Nie je vylúčené, že patrilo k hotovostiam biskupstva, ktoré malo s Matúšom Čákom značné majetkové a vojenské konflikty. Veľmi zaujímavá finančná hotovosť z čias vlády Karola Róberta sa našla na hrade Kamenica. Jedná sa o zvyšky zlatých a strieborných mincí tohto panovníka. Našla sa zámerné oddelená polovica budínskeho florénu z r. 1325–1342 a 3 kusy odlomené z troch rôznych strieborných grošov z r. 1330–1337. Daný súbor nebol ukrytý do

zeme asi v súvislosti s odbojom Matúša Čáka, či jeho prívržencov Omodejovcov proti kráľovi, ale bola to hotovosť niektorého bohatšieho predstaviteľa hradného panstva (vtedy ho vlastnili Rikolfiovcí z rodu Tarköi). V svojej dobe musel mať súbor pomerne vysokú cenu. Dnes je pre nás okrem iného dôležitý i tým, že je to jeden z mála zachovalých náleзов florénov a grošov Karola Róberta z územia Slovenska, lebo ako je známe, tieto kvalitné mince sa väčšinou vyvážali do oblastí mimo Uhorska.

V období 2. polovice 14. stor. došlo nielen k politickej stabilizácii Uhorského štátu, teda aj pomerov na území Slovenska, ale hlavne k výrazným ekonomickým zmenám. Ako je známe, prostredníctvom menovej a banskej reformy Karol Róbert počas 30-tých rokov 14. stor. upravil vlastnícke vzťahy v banskom podnikaní, zriadil niekoľko nových mincovní a predovšetkým zaviedol v Uhorsku bimetalickú menu (razili sa zlaté florény, strieborné groše, denáre a oboly). Jeho nástupca Ľudovít Veľký pokračoval v upevňovaní domácich hospodárskych pomerov, keď naďalej pokračoval v razbe kvalitných mincí tých istých nominálov ako za Karola Róberta. Druhým jeho opatrením bola snaha, aby kvalita hospodárstva štátu vychádzala z rozvoja podnikania v banských, remeselníckych a obchodných centrách – mestách a nie z potrieb feudálnej šľachty. Aj hrady sa čiastočne zapojili do nových reforiem, lebo sa stali oporou obchodného podnikania. Zabezpečovali priechodnosť jednotlivých komunikácií, ochranu zemských hraníc, boli skladmi tovarov. V podhradíach sa neraz koncentrovali osady obchodníkov. V podhradí bratislavského hradu sa objavil i jeden z najnovších náleзов stredovekých mincí. Jedná sa o poklad objavený v r. 1999 na Mikuláškovej ulici pod kostolom sv. Mikuláša. Pozostáva z 979 ks mincí tzv. saracénskych denárov Ľudovíta Veľkého vyrazených v r. 1373–1382. Je to jeden z najväčších pokladov mincí tohto druhu (Hunka–Panis 1999, 89–104). V svojej dobe musel mať hodnotu minimálne 4–5 dukátov.

Husitské vojny a nálezy mincí z r. 1428–1434

Prvé vpády husitov na Slovensko priniesli výraznú zmenu politickej a hospodárskej situácie na slovenskom území. Naše územie sa nechtiac stalo na 6 rokov miestom bojových stretnutí medzi prívržencami husitskej ideológie a vojskami cisára Žigmunda Luxemburského, čo sa odrazilo i v zvýšenom počte ukrývaných náleзов mincí. V súvislosti so sledovaním ich výskytov na hradoch je nutné rozdeliť ich na dve skupiny. V prvej, menej početnej, budú nálezy mincí evidentne spojených s husitskými výbojmi. V druhej sú nálezy uhorských, resp. rakúskych mincí, ktoré ale ukryli obyvatelia hradov v dôsledku paniky pri ich dobýjaní. V rámci prvej skupiny je možné uviesť ako výnimočný iba jeden nález. Pri archeologickom výskume vodného hradu v Seredi-Šintave sa okrem ďalších desiatok mincí objavil i jeden sfaľšovaný pražský groš s titulatúrou Václava IV., ktorý bol určite vyrobený až v časoch vlády husitov, teda po r. 1419, možno v Prahe alebo na neznámom mieste v Čechách. Je z medeneého plechu, na „postriebrenie“ sa použil buď cín alebo olovo. O Šintavský hrad mali husiti eminentný záujem, veď to bola jedna z najdôležitejších Žigmundových pevností. Na hrad sa minca asi nedostala priamo s husitmi, lebo tí ho nikdy nedobýli, ale z okolia, pri obchodovaní, spolu s inými súdobými uhorskými razbami kráľa Žigmunda, ktorých sa tu tiež našlo pomerne veľa. Husitské groše sa pravdepodobne našli i vo viacerých pokladoch mincí (ktoré sú však z prostredia mimo hradov) – napr. v poklade vyše 2 000 mincí zo Senice. Ukazuje sa, že počas husitských vojen sa na územie západného Slovenska dostali aj viaceré husitské napodobeniny pražských grošov Václava IV., možno aj zopár desiatok drobných razieb vyrábaných po r. 1419. Zdá sa však, že na zloženie uhorského, slovenského obeživa výraznejšie tieto z Čiech a Moravy donesené peniaze nevlplyvali, lebo inak by sa museli zachovať v oveľa väčšom počte náleзов. Takisto sa zdá, že husiti nemali času ani na výrobu napodobení vtedajších uhorských denárov a obolov, či quaringov, lebo ich vláda na území Slovenska bola príliš krátkodobá. Skôr sa na falšovaní mincí Žigmunda Luxemburského podieľali v predhusitských aj husitských časoch miestni uhorskí šľachtici, ktorí si týmto spôsobom vytvárali v politicky nestabilných časoch zdroje

nových finančných príjmov (napr. imitovaním quaringov Žigmunda Luxemburského). Z písomných záznamov je známy prípad Mikuláša Sečianskeho vlastníaceho hrady Hajnáčka v Gernerí a Salgó v Honte, kde vraj vyrábal falošné mince, za čo ho odsúdili k strate majetku (Slivka 1992, 56).

Druhá skupina obsahuje oveľa väčší počet nálezov, hoci aj tu platí, že počet mincí z tohoto obdobia nájdených na hradoch sa nevyrovná počtu mincí nájdeným na iných lokalitách. Je to asi preto, lebo hrady boli po dobytí dôkladne vylúpené. V hradoch sústredené cennosti, najmä mince boli väčšinou sústredené u zemepána, jeho rodiny, resp. významnejších predstaviteľov správy hradu a panstva, takže ich bolo možné dosť ľahko objaviť. Naproti tomu v mestách a dedinách si ľudia pri zachraňovaní vlastného života zobrali hotovosti zo sebou, alebo ich ukryli v blízkosti svojich obydli, alebo jednotlivé mince postrácali na úteku. Mince z husitských čias – razby kráľa Žigmunda sa napr. zistili na hradoch Branč (Nálezy 4, č. 281), Kamenica, Lietava, Plaveč (predbežne nepublikované).

Nepokoje počas hnutia bratříkov a ich odraz v nálezoch mincí v r. 1445–1467

Nová politická a hospodárska situácia nastala v časoch hnutia bratříkov v r. 1445–1467. Krajinu, rozdelenú na viaceré menšie regióny ovládali predstavitelia dvoch politických frakcií. Národnú – hunadyovskú stranu reprezentoval Ján Hunyady, dvorskú stranu bojujúcu za záujmy nezletilého Ladislava V. Pohrobka reprezentovali Alžbeta a najmä Ján Jiskra. Ján Jiskra zamestnal do svojich služieb stovky vojakov bojujúcich kedysi za husitské ideály, postupom času sa z niektorých z nich stali tzv. bratříci. Operovali predovšetkým na slovenskom území.

Vo fonde slovenských mincových nálezov z čias okolo polovice 15. stor. výrazne vynikajú nálezy obsahujúce okrem uhorských mincí i desiatky zahraničných razieb. Nie je veľmi prekvapujúca prítomnosť drobných strieborných mincí z oblasti Moravy či Čiech, veď tieto sa prostredníctvom Českej cesty z Budína do Prahy dostávali na juhozápadné Slovensko už od prelomu 14.–15. stor. (Hunka 2000a, 31–33). Takisto veľmi neprekvapuje výskyt poľských mincí v regióne severného Slovenska – Liptova a Turca, čiastočne i Spiša, lebo tieto signalizujú čulý medzinárodný uhorsko-poľský obchod v danom období (Hunka 2001, v tlači). Na vyspelé obchodné kontakty s oblasťami dnešného Rakúska zase poukazuje výskyt drobných strieborných fenigov z konca 14. stor. až 70-tych rokov 15. stor., ktoré sa nachádzajú vo veľkom množstve v oblasti od Bratislavy po Banskú Bystricu (Hunka 1996, 133–136, 138–144). Úplne novými mincami, ktoré sa ale objavili v uhorskom a hlavne slovenskom obežive počas 40.–70. rokov 15. stor. sú razby, ktoré boli pôvodne vyrazené v južnom Nemecku, hlavne v Bavorsku. Sú to napr. mincové celky pochádzajúce v nejednom prípade aj z lokalít spätych s hradmi. V častiach vojensky dobytých, či len po opustení pôvodnými majiteľmi získaných hradov si bratříci vybudovali jednotlivé posádky. Stalo sa tak napr. v prípade hradu Dvorníky, časť Posádka, na lokalite Jasenovo, kde stál hrad Vyšehrad, na hrade Tekovská Breznica. Viaceré podobné nálezy sa však evidujú i na lokalitách nehradobného typu, napr. na výšinných polohách v rámci lokalít Krnča, Ducové, či v mestskom a dedinskom osídlení lokalít Hlohovec, Branč (Nálezy 3, č. 169, 176; Nálezy 4, č. 290, 304, 313, 342). V daných nálezoch sú zastúpené nielen uhorské mince, ale i razby salzburské, štajerské a grófstva Hals-Leuchtenberg. Bavorské razby boli vyrazené za vlády Ernesta I. a Viliama III. (1397–1435), Henricha IV. (1393–1450), Ľudovíta IX. (1450–1479) v Mníchove a Landshute. Salzburské sú z čias Žigmunda I. (1452–1461), hals-leuchtenberské z čias vlády Jána III., Ľudovíta I. a Fridricha VII. (spolu vládli v r. 1407–1487). Na spojitost nálezov uhorských, bavorských, salzburských a iných mincí z pohrebiska v Ducovom s miestnou strážnou vežou, nadzemnými objektami s prútenými stenami oznamovanými hlinou, zrubovou stavbou a oválnym priestorom ohraničeným kolovou ohradou poukazuje štúdiá A. Ruttkaya (1990, 92–93). Nález podobných mincí z hradu Tekovská Breznica je takisto zviazaný s aktivitami bratříckych veliteľov (Bovan–Trgina 1998, 240–241). Iba uhorské mince Ladislava V. obsahoval poklad 10 denárov nájdený pod kamennou

podmurovkou zrubového objektu bratrickej pevnosti na hrade Jelšava (Olexa–Tököly 1977, 207). Je jednoznačné, že bavorské, salzburské a iné fenigové razby doniesli na Slovensko bratrické vojská, lebo v predhusitskom a predbratrickom horizonte sa tieto mince na našom území nevyskytujú, hoci napr. v česko-rakúskej oblasti sú ich nálezy úplne bežné. Väčšina z týchto neuhorských mincí má veľmi nízku kvalitu. V asi najväčšom náleze takýchto mincí z lokality Králův Dvůr pri meste Beroun sa podľa P. Radoměrského (1976, 147–149) uvádza ich kvalita na cca 37–38 % striebra v minci, priemerná váha (tamže, 147–149) na cca 0,4 g. To značí, že v žiadnom prípade nezodpovedali kvalite a hmotnosti dobre vyrazených uhorských mincí. Predpokladám, že minimálny zisk bratříkov pri dovoze týchto mincí bol asi 30–35 %. Ak sa vezme do úvahy, že bavorské, salzburské a iné mince obiehali v českom prostredí nelegálne a predstavitelia miest sa ich chceli čo najrýchlejšie zbaviť, je viac než isté, že bratříci ich v oblasti Moravy a Čiech získali za veľmi nízku sumu a preto ich zisk z dovozu do Uhorska bol oveľa výraznejší než vyššie spomenutých cca 35 %. Je možné, že bratříci tieto mince využívali aj pri ďalších špekulačných obchodoch a to v prípadoch, že získali ešte menej kvalitné falošné uhorské denáre, ktoré neobsahovali ani tých 37–38 % striebra v minci ako napr. bavorské fenigy z 50.–konca 60. r. 15. stor. Vtedy stiahli z obehu bavorské a salzburské fenigy a namiesto nich medzi ľuďmi umiestnili stovky falošných uhorských denárov, ktoré boli v nejednom prípade razené len na medených plieškoch, takže ich hodnota bola prakticky nulová.

Práve z obdobia výbojov bratrických vojsk sa na Slovensku registruje i zvýšený počet dielní na falšovanie domácich uhorských mincí. Dosiť sa zaregistrovali minimálne štyri: v Sučanoch pri Martine na miestnom hrade, kde sa vyrábali falošné poľské denáre (pracujúca asi v 70.–80. rokoch za Bartoša z Hartvíkoviec, Martina Brčálu a Petra Komorovského, Sejbal 1958, 20–25 a Slivka 1992, 55–56), v jaskyniach v Chvalovej (Nálezy 2, č. 148) a v Spišskej Teplici na uhorské denáre z r. 1458–1467 kráľa Mateja Korvína (ústna informácia M. Sojáka). Najväčšie množstvo dokladov o falšovaní počas 2. polovice 15. stor. ale priniesol výskum pri farskom kostole v obci Liptovská Mara (cca 1 500 predmetov, Hlinka–Hoššo 1980, 237–259), takisto aj depot 20 mincí objavený v priestore stredovekého hrádka na vrchu Havránok v tejže polohe (Nálezy 4, č. 329 a Slivka 1992, 55). Dielňa tu pracovala asi v r. 1444–1474. Zo severo- a východoslovenských hradov pochádzajú desiatky falošných uhorských mincí vyrobených počas polovice až 3. štvrtiny 15. stor. Napodobňujú quatingy a denáre Žigmunda Luxemburského, Albrechta, Vladislava I., Ladislava V. a Mateja Korvína. Popri minciach sa objavili i viaceré pozostatky mincovej činnosti, zvyšky obdĺžnikových plechov z ktorých boli vystríhané okrúhle mincové kotúčiky, resp. len uvedené kotúčiky. Najnovšie takéto doklady sa získali z hradov Brekov, Hanigovce, Kamenica, Lietava, Lipovce, Plaveč, Turňa, Zbojnický hrad pri Ruskej Novej Vsi (materiál nebol predbežne publikovaný). Časovo asi spadajú do obdobia konca bratrickej vlády na Liptove, Spiši a Šariši, teda do 60.–70. r. 15. stor. Z danej razby museli mať jednotlivci, či jednotlivé posádky výrazný zisk, lebo medené pliešky na ktorých bol len veľmi nedbanlivo razený obraz sa v mnohých prípadoch ani nesnažili postriebrovať. Aby sa tieto veľmi znehodnotené mince lepšie uvádzali do obehu neváhali niekedy na nich vyraziť ani napodobeniny mincových značiek mincovní známych razbou kvalitných mincí, napr. kremnickej, budínskej a iných. Pomery aké nastolili svojou činnosťou bratříci a ich prívrženci až s veľkými ťažkosťami riešil počas svojej vlády Matej Korvín, ktorý musel napr. okrem iného uskutočniť v r. 1467 i mincovú reformu. Aby sa odlíšili všetky staré nekvalitné denáre a oboly vyrazené do r. 1467, nariadil aby nové denáre s obsahom minimálne 50 % striebra niesli na reverznej strane obraz patrónky Uhorska – Madony. Až s týmito mincami bolo možné upokojiť narušené politické pomery a stabilizovať domáce a zahraničné hospodárske vzťahy.

Literatúra

- BOVAN, M.–TRGINA, G., 1998: Nález stredovekých mincí z Tekovskej Breznice. In: Slovenská numizmatika 15. Nitra 1998, 240–242.
- BRUNOVSKÝ, F.–FIALA, A.–NEŠPOROVÁ, T.–ŠIŠMIŠ, M., 1991: Trenčiansky hrad. Martin.
- DURDÍK, T., 2000: Ilustrovaná encyklopédie českých hradů. Praha.
- FIALOVÁ, H.–FIALA, A., 1966: Hrady na Slovensku. Bratislava.
- HANULIAK, V.–HUNKA, J., 2000: Poklad mincí z Pustého hradu pri Zvolene. In: Archaeologia historica 25. Brno, 359–367.
- HLINKA, J.–HOŠŠO, J., 1980: Historickoarcheologický výskum peňazokazeckej dielne v Liptovskej Mare. In: Zborník SNM LXXIV, História 20. Bratislava 1980, 237–259.
- HLINKA, J.–KOLNÍKOVÁ, E.–KRASKOVSKÁ, L.–NOVÁK, J., 1978: Nálezy mincí na Slovensku. III. Bratislava 1978 (v texte ako Nálezy 3).
- HLINKA, J.–KRASKOVSKÁ, L.–NOVÁK, J., 1968: Nálezy stredovekých a novovekých mincí na Slovensku. Nálezy mincí na Slovensku. II. Bratislava 1968 (v texte ako Nálezy 2).
- HUNKA, J., 1996: Vplyv rakúskych mincí na peňažné pomery stredovekého Slovenska (12.–15. storočie). In: Slovenská numizmatika 14. Nitra, 129–148.
- HUNKA, J., 2000: Vzácný nález pražských grošov a viedenských z Melčíc-Zemianskeho Lieskového. In: Numizmatika 17. Bratislava, 9–12.
- HUNKA, J., 2000a: Počiatky razby grošovej mince v Uhorsku a jej vzťah k pražskému grošu. In: Materiály z konferencie IUS REGALE MONTANORUM. Sekce 3. Numismatika. Kutná Hora 2000, 28–37.
- HUNKA, J., 2001: Možnosti sledovania uhorsko-poľského obchodu v 15.–16. storočí na základe výskytu stredovekých poľských mincí na Slovensku. In: Zborník z konferencie Minca v eurokarpatskom regióne. Sanok, v tlači.
- HUNKA, J.–PANIS, B., 1999: Nález stredovekých mincí na Mikuláškovej ulici v Bratislave. In: Zborník SNM XCIII, História 39. Bratislava, 89–104.
- Nálezy mincí na Slovensku IV (zostavili E. Kolníková a J. Hunka). Nitra 1994 (v texte ako Nálezy 4).
- NEŠPOROVÁ, T., 1978: Trenčín, Trenčiansky hrad. In: Chropovský, B.: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, 217–223.
- OLEXA, L.–TÖKÖLY, G., 1977: Zisťovací výskum na stredovekej lokalite Hradovisko v Jelšave. In: AVANS v roku 1976. Nitra 1977, 206–208.
- PISOŇ, Š., 1973: Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku. Bratislava.
- RADOMĚRSKÝ, P., 1976: Nález mincí z 15. stolietí v Králově Dvoře u Berouna. Praha.
- RUTTKAY, A., 1990: Militária a súčasti jazdeckého výstroja z 15. stor. na Kostolci v Moravanoch nad Váhom, miestna časť Ducové. In: Sborník prací Filosofické fakulty v Brně. E 34–35, 1989–1990. Brno 1990, 89–101.
- SEJBAL, J., 1958: Nález falešných poľských mincí ze Sučan. In: Moravské numismatické zprávy 4. Brno 1958, 20–25.
- SLIVKA, M., 1992: Falšovanie mincí na slovenských hradoch. In: Slovenská numizmatika 12. Nitra, 53–66.
- SLIVKA, M.–VALLAŠEK, A., 1991: Hrady a hrádky na východnom Slovensku. Košice.

Zusammenfassung

Die historische Bedeutung der Münzen aus den slowakischen Burgen

Bereits seit dem 11.–12. Jh. wurden die Burgen zu einem der Bestandteile der Staatsverwaltung und Verteidigung, hier wurden die Untertanenabgaben eingehoben, sie stellten einbruchsichere Warenlagerstätten und Mittelpunkte der mittelalterlichen Gesellschaft für Handel, Handwerke und Hofkultur dar. Ein bedeutsamer Sachkreis unter den Funden aus der slowakischen Burgen sind Münzen. Dieser Beitrag befaßt sich mit den wichtigsten Münzfunden, die die politischen und militärischen Schicksale der Burgen und ihrer Einwohner, resp. den wirtschaftlich-gesellschaftlichen Einfluß der Burgen auf ihre Umgebung dokumentieren. *Münzfunde aus den Jahren 1001–1301*: Auf kleineren Begräbnisstätten in den Burgen Bratislava, Devín und Trenčín wurden ungarische Münzen aus dem 11. Jh. bis Anfang des 12. Jhs. gefunden. Sie wurden den Verstorbenen als Obolus in Gräber gegeben und ermöglichen, die einzelnen Begräbnisse zu datieren. Außerdem bestätigen sie das Ausnutzen des Raums von den schon bestehenden Burgen. Die Prägungen von Bela I. und Šalamún aus der Burg Devín können die Kämpfe beider Herrscher um den Thron belegen, die auch in der Nähe von der Burg verliefen. In Bratislava wurde im Raum des Domkapitels ein seltener Denar des Grafen Otto († 1119) gefunden, der die nicht näher bekannten niederländisch-ungarische Kontakte mittels der Kirchenorden oder höheren Adeligen belegt. Die Münzen aus der Wende der 12.–13. Jh sind in den Burgen sehr wenig vertreten, sie konzentrierten sich eher im städtischen und dörflichen Milieu (Bratislava, Nitra, Trnava). Deshalb ist es nicht möglich, mit diesen Funden z. B. die Eroberung der Burgen in der Zeit der Einfälle der Mongolentruppen in den Jahren 1241–1242 zu beweisen. Das Zeugnis für die Verwendung der österreichischen Münzen in Burgen bietet der

Schatz aus Devín aus den Jahren 1246–1251, der aus 32 Münzen, einem Ring und einem Koralle bestand. In der Burg Šintava wurde der niederbayerische Pfennig Heinrichs I. aus den Jahren 1253–1290 und in der Burg Veľký Šariš der Denar des Lothringer Herzogs Ferry III. ca. aus den 70-er Jahren des 13. Jhs. gefunden. Mit Münzfunden kann man nicht auch den Einfall der tschechisch-österreichischen Truppen des Přemysl Ottokar II. in die Südwestslowakei in den Jahren 1271–1273 beweisen, weil dabei mehr die schwach befestigten Städte und Dörfer beschädigt wurden. Auf diesen Einfall weist der Schatz von 2 350 Brakteaten aus Rišňovce und zahlreiche Funde von Münzen des Přemysl Ottokar II. aus Nitra und Bratislava hin. Aus den Jahren 1275–1301 stammen mehrere Münzfunde. In der Burg Banská Štiavnica und Bratislava wurden österreichische Pfennige des Albrecht I. gefunden. Die feudale Anarchie in Ungarn, zerrüttete Währungs- und Wirtschaftsverhältnisse in dieser Zeit und die Erzeugung von falschen Münzen belegen die Kollektionen aus Pustý hrad bei Zvolen (75 Münzscheiben, zum Teil handelte es sich um Nachbildungen der Münzen des Ladislav IV. und der zeitgenössischen österreichischen Pfennige) und aus dem Berg Železník bei Dolany (an einem gezimmerten Bau wurden Pfennige aus dem Ende des 13. Jhs. gefälscht). Hier erhielten sich ca. tausend Gegenstände, das Objekt wurde vom Heer am Ende des 13. Jhs. vernichtet).

Die Funde aus den Jahren 1308–1395. Die ökonomische Bedeutung von Banská Štiavnica und der Erzgewinnung hier am Anfang des 14. Jhs. belegen zahlreiche Münzfunde aus Staré Mesto – aus der Burg auf dem Berg Glanzenberg (Denar des Karl Robert, österreichische Pfennige aus der Wende der 13. und 14. Jh., mehrere Prager Groschen des Václav II.), bedeutsam ist auch der hier gefundene lombardische Zähljeton aus den J. 1450–1500. Weitere Münzfunde belegen den Krieg Karl Roberts mit Matúš Čák von Trenčín in den J. 1308–1321, die in leicht befestigten Siedlungen, Städten und Dörfern gefunden wurden, weil im Rahmen des Kriegs auch zahlreiche Plänkeleien und persönliche Streitigkeiten zwischen Adelligen verliefen. Aus Burgen stammen auch folgende Funde: 1. Aus Šintava stammt die Kollektion von 19 ungarischen und österreichischen Münzen, die wahrscheinlich einem von den Dienstleuten aus der Burg gehörten. 2. In der Gemeinde Melčice, in einem Teil von Zemianske Lieskové bei Trenčín wurde ein Schatz von 828 Münzen – 101 Prager Groschen des Václav II. und österreichische Pfennige aus dem Zeitabschnitt Přemysl Ottokar II. bis Friedrich der Schöne gefunden. Dieser Schatz wurde während des Ansturms der Truppen Karl Roberts auf den Hauptsitz von Matúš Čák (die Burg in Trenčín) in Juli 1321 versteckt. 3. Ein weiterer Schatz ist aus Nitra. Im J. 1320 wurden hier 2 512 Münzen versteckt – ein Denar Andreas III. und österreichische Pfennige aus den J. 1236–1320. Es handelte sich wahrscheinlich um das Eigentum des hiesigen Bischofstums, das während des Kriegs Matúš Čák mehrere Male angriff. Ein sehr interessanter Schatz fand man aber auch in der Burg Kamenica. Er bestand aus den Resten der goldenen ungarischen Florine und silbernen Groschen aus den J. 1324–1342. Es handelte sich um ein sehr wertvolles Vermögen, das einem der Burgbesitzer gehören mußte. Aus der 2. Hälfte des 14. Jhs., aus der Zeit der Regierung von Ludwig I. stammen auch mehrere interessante Funde, z. B. in der Vorburg der Bratislaver Burg auf der Mikulášská-Straße wurde der Schatz von 979 Denare aus den J. 1373–1382 entdeckt. Damals hatte er den Preis 4 bis 5 Dukaten. Er belegt u. a. eine der damaligen Aufgaben der Burg – Schutz der wichtigsten Handelswege.

Funde aus den Jahren 1428–1434: Einfälle der Hussiten in die Slowakei, die Bildung der ständigen Militärstützpunkte und räuberische Ausfälle ihrer Besetzungen hatten auch das Verstecken von Münzkollektionen zur Folge. Die Anwesenheit der Hussiten in der Westslowakei belegt der falsche Prager Groschen des Václav IV. aus der Burg Šintava, der jedoch erst nach dem J. 1419 erzeugt wurde, gleich wie ähnliche Groschen aus dem Schatz aus Senica und anderen Funden. Es scheint jedoch, daß die Anzahl der von Hussiten gebrachten Münzen ziemlich niedrig war, weil sie in den Funden nur vereinzelt vorkommen. In den Burgen Branč, Kamenica, Lietava, Plaveč wurden Kollektionen von ungarischen Münzen, die Prägungen des Königs Sigismunds festgestellt, die hier im Zusammenhang mit hussitischen Einfällen versteckt wurden.

Münzfunde aus den Jahren 1445–1467: Auch die Bewegung der Hussitennachfolger – der raubsüchtigen Böhmisches Brüder hatte das Verstecken von Kostbarkeiten, also auch Münzen zur Folge. Aus den Burgen stammt nur ein Teil von diesen Funden, weil die Heerscharen der Böhmisches Brüder leichter die schwach befestigten Städte und Dörfer eroberten als die starken Festungen. Es handelt sich um Hunderte von Viertel- und Halbdenare und Denare Sigismunds Luxemburger, Albrechts, Vladislav I., Ladislav V. und Matthias Korvins, um österreichische, bayerische und salzburger Pfennige aus den 40-er bis 60-er Jahren des 15. Jhs., um polnische Denare und böhmische und mährische Münzen aus dieser Zeit. Manchmal wurden in den Burgen auch die Nachbildungen dieser Münzen gefunden, die direkt die Böhmisches Brüder oder ihre Helfer geprägt hatten (in den Burgen Brekov, Hanigovce, Kamenica, Lietava, Lipovce, Plaveč, Turňa, Zbojnický hrad bei Ruská Nová Ves). Die Fälscherwerkstätten kennen wir auch aus den Burgen in Sučany bei Martin und auf dem Berg Havránek in Liptovská Mara, aus der Grotten in Chvalová und Spišská Teplica. Mehr als 1500 Gegenstände aus einer Fälscherwerkstätte stammen aus der Forschung an der Pfarrkirche in Liptovská Mara. Das Spezifikum der Besetzungen von Böhmisches Brüdern war, daß sie auch die bayerischen und hals-leuchtenberger Pfennige von niedriger Qualität mitbrachten, die sie in der Slowakei gegen die silbernen ungarischen Denare wechselten. Diese Münzen wurden z. B. in den Burgen Tekovská Breznica, Jasenov-Vyšehrad, Dvorníky-Posádka, in den Höhenlagen im Rahmen der Lokalitäten Krnča, Ducové, oder in der städtischen und dörflichen Besiedlung der Lokalitäten Hlohovec, Branč. Eine Kollektion der Münzen Ladislav V., die die Böhmisches Brüder gestohlen hatten, wurde in den Resten einer Brüder-Feste in der Burg Jelšava gefunden.